

könyvtárhasználó 10-14 évesekre is kiterjedt, s így - az évek során végbement fejlődéssel nem is számolva - jogosan állapított meg nagyobb arányt.

15. A KMK említett értelmiségi felmérése a mi adatunkkal egybehangzó eredményt mutat. Ld.: Kamarás István - Polónyi Péter: Értelmiség, olvasás, könyvtár. NPI. 1970 1971. 36. p.

16. Ezt nem a családfő, hanem a család összes kereső (vagy valamikor kereső) tagjának foglalkozási minősége, családon belüli összetétele alapján állapítottuk meg.

17. A könyvolvasás gyakorisága 14 év felett 60 éves korig ugyanugy fokozatosan csökkent, mint a könyvtári tagok aránya: a 21-25 évesek között több mint kétszer annyi nem olvasót találtunk (16%), mint a 19-20 évesek csoportjában (7%).

18. A kérdés fontosságára figyelmeztet, hogy egy, városi könyvesbolti vásárlók körében végzett felmérés hasonló jelenséget észlelt, de ott az olvasói érdeklődés és teljesítményszint 25 éves, s még inkább 30 éves kor felett csökkent jelentősebben. (Ld.: A Könyv 1973/2. sz. 73. és 79. p.)

19. A 8 általánosanál alacsonyabb végzettségű s fizikai foglalkozású könyvtárba járóknak 60% körüli hányada volt 5 évnél régebbi könyvtári tag.

20. Ezt a jelenséget 349 család esetében észleltük - az összes megkérdezett (1000) család bő egyharmadánál.

21. A csak 14 éven aluli könyvtártagokkal "rendelkező" családoknak 62%-ában, a 18 évesnél idősebb könyvtártagokat is felvonultató családoknak pedig 68%-ában olvasták a könyvtárba nem járó családtagok a könyvtári könyveket.

22. A nagyon ritkán olvasó nem könyvtári tagoknak csak 18%-a, a rendszeresen olvasó nem könyvtári tagoknak viszont 37%-a élt ezzel az olvasmánybeszerzési lehetőséggel.

Tudományos és közművelődési könyvtár egyesítése Lübeckben

MOLNÁR ÁGNES

Lübeck város tudományos könyvtárát és közművelődési könyvtárát szervezetileg egyesíteni akarják. Nürnbergben ugyanez a fúzió már 1973. elején végbement. A Buch und Bibliothek 1973. évi 1. száma közli Klaus BOCK-nak, az új lübecki kommunális könyvtárhálózat leendő igazgatójának cikkét a problémáról (Wissenschaftliche Stadtbibliothek und Öffentliche Bücherei, 3-9. p.) majd a hozzászólásokat (Öffentliche Bücherei und Stadtbibliothek - Fusion, Kooperation oder strikte Trennung? 9-23. p.). - Az alábbiakban részletesen ismertetjük Bock cikkét s áttekintést adunk a hozzászólásokról.

Az NSzK regionális és kommunális tudományos könyvtárai a maguk összességében még a múlt századi helyzetet tükrözik. Minden egyes könyvtárnak megvan a maga szerepe, de az egész rendszer éppen nem nevezhető racionálisnak. A régi nagy városoknak általában van városi tudományos könyvtára (egy részüket ugyan bekebelezték az egyetemi könyvtárba s a "városi" jelző lényegében csak dekorum az egyesített könyvtár nevében). Az újonnan fejlődésnek indult városokban csak közművelődési könyvtár van. Valamennyi kommunális tudományos könyvtár komoly nehézségekkel küzd. Problémáik általános ismertetése megindokolja, miért jutottak Lübeckben az ismertetendő döntésre.

E könyvtárak siralmas helyzetének egyik fő oka a közművelődési könyvtárak expanziója s belső fejlődése. Ezek ma már olyan gyarapítási politikát követnek, hogy a nagyközönség számára hozzáférhető ismeretterjesztő, sőt tudományos állományokkal - legalábbis ami az új könyveket illeti - komoly vetélytársai a városi tudományos könyvtáraknak, Lübeckben a Közművelődési Könyvtár beszerzéseinek kb. 80%-a érdeklí a Városi Könyvtárat, míg a Városi Könyvtár beszerzéseinek mintegy fele a közművelődési könyvtárat. (Gyarapítási hitelek kb. egyenlők.) Természetesen nem azt jelenti ez, hogy az átfedések is ilyen arányban jelentkeznek, hiszen a gyarapítást messzemenően összehangolják. Csak azt érzékeltetik e számok, milyen messzire jutott már a közművelődési könyvtár, hogy valódi public library-vé fejlődjék.

A tudományos könyvtár a konkurenciában azért is alul marad, mert nem tudta a könyvtárhasználatot tenni munkája fő feladatává. A két könyvtár forgalmi adatai ezt világosan mutatják. Természetesen az ifjusági és szépirodalom mindig is nagyobb kölcsönzési számokat mutat fel. De a kölcsönzést szakterületek szerint megkülönböztetett statisztikák már összehasonlíthatók és önmagukért beszélnek.

A versenyben a közművelődési könyvtár a maga sajátos módszereivel győz. Első helyen kell itt említeni a szabadpolcos rendszert. De nagy a jelentősége az azonnali kölcsönzésnek, a kedvező nyitvatartási időnek, az intenzív felvilágosító és tanácsadó szolgáltatnak, a propaganda különféle formáinak.

Nem lenne igazságos a tudományos könyvtár hagyományos beállítottságú könyvtárosát az olvasóval szemben barátságatlanak jellemezni. Akadnak ugyan még olyanok, akik gyanakodva fogadják az olvasót és a könyvtár használatában a könyvek potenciális veszélyeztetettségét látják. De a könyvtárosok nagyobb része a könyvtár értelmét annak használatában látja. Mégis, hagyományaik szerint, nem aktívak az olvasóval szemben. Ugy gondolják, hogy a képzett olvasó ugyis jön magától, az aktív könyv- és könyvtárpropaganda felesleges, sőt esetleg méltatlan az olvasóhoz. Ez a szemlélet azonban ellentétben áll a mai társadalom alaptendenciáival. Fennáll a veszély, hogy a magántudósok vékony, egyre vékonyabb rétege határozza meg a könyvtár arculatát.

A tudomány ezoterikus fogalma sem vészett még ki a tudományos könyvtárakból; sok olyasmit szeretnének kizárni a könyvtárból aminek társadalmi szerepe egyre nő. Végül ez a szellem hamis prioritáshoz is vezet a könyvtár igazgatásában. A használat háttérbe szorul egyéb feladatok mellett. A régi állományt tulbecsülik, a kötetek számát többre tartják a kölcsönzések számánál.

S ha mindehhez hozzávesszük, hogy a városok általában igen súlyos pénzügyi helyzetben vannak s beruházási feladataik minden téren egyre nőnek, érthető, hogy keresik a megoldást, amely elvben kétféle módon képzelhető el: a városi könyvtár egyesítése 1. az egyetemi könyvtárral, 2. a közművelődési könyvtárral.

Az első megoldásról már sok szó esett. Ez kínálkozott elsőként. Már az első világháború után ilyen megoldást választott Frankfurt, Hamburg, Köln, újabban pedig Bréma, Düsseldorf, Mannheim. A városi könyvtárak értékes állománya nagy nyeresége az egyetemeknek, legalábbis bizonyos fakultásoknak, annál is inkább, mert sok az antikvár uton beszerezhető könyv. Különösen az új alapítású egyetemek könyvtárait segíti át ez a megoldás a kezdeti nehézségeken. Az egyetemek ez esetben kötelezik magukat, hogy magukra vállalják a városi használók amúgy sem túl széles körének ellátását és folytatják a városi könyvtárak regionális gyűjtőmunkáját is.

A másik megoldás, a közművelődési könyvtárral való fúzió mellett eddig még alig döntöttek, legalábbis nem az igazi fúzió mellett, legfeljebb a jobb, helyiségileg is biztosított együttműködésre törekedtek. (Kivétel a Hannoveri Városi Könyvtár esete.) Pedig a szerző szerint ez az egyetlen értelmes megoldás, mégpedig a következő okokból:

1. A közművelődési könyvtár mai tendenciáját, hogy modern public library-vé váljék, akadályozza a hitel- és személyzethiány. A két könyvtár fúziója esetén a könyvállományt és az új beszerzéseket a közművelődési könyvtár módszerei szerint lehetne feldolgozni és a városi olvasók számára használhatóvá tenni. A két személyzet egyesítésével lényegesen jobb lenne a lakosság könyvtári ellátása és jobban lehetne felhasználni a könyvtárakba fektethető városi hiteleket.

2. Az egyetemi könyvtárral való fúzióval a város elvesztené egyik kulturális munkaterületét. Az egyetemi könyvtárak a városi könyvtárakat lényegében csak nyersanyagként használják. Nem azt jelenti ez, hogy a régi állományt kiselejtezik, de az egyetem más jellegű gyarapítási és olvasószolgálati gyakorlata miatt értéke csökken. Az egyetemi könyvtár kiépítését meggyorsítja ugyan ez a fúzió, de az összszakosság szempontjából veszteség árán. Ez különösen szembeszökő mostanában, mivel az egyetemek olyan reform előtt állnak, amely nem hagyja érintetlenül a könyvtárakat sem. A városok pedig hiába akarnák fenntartani a régi állományra vonatkozó tulajdonjogukat, ha nem fizetnek, nem tudnak érvényt szerezni akarataiknak.

3. Sokszor már az egyetem fekvése és a könyvtárnak az egyetemen belüli túlterheltsége elegendő ahhoz, hogy az egyetemen kívüli olvasókat elriasztssa, még akkor is, ha feltétlenül szükségük lenne a könyvtárra.

4. A közművelődési könyvtárral való fúzió megfelel korunk társadalmi tendenciáinak: minden embernek megadja a lehetőséget a művelődésre, önképzésre, szakmai fejlődésre, politikai képzettség megszerzésére, a szabad idő értelmes felhasználására. A jó könyvtár a jól informált társadalom előfeltétele. A könyvtáraknak döntő jelentőségük van a nép kulturális, politikai, társadalmi fejlődésében. Visszahuzódás az egyetemekre azt jelentené, hogy a városok elvesztenének egy olyan eszközt, amit eddig csak nem jól használtak fel. A kommunális könyvtárak fejlődését a mai történeti törekvések határozzák meg. Nem akadályozni kell ezt az áramlatot, hanem kihasználni.

A városi tudományos könyvtárak nem tarthatják fenn sokáig önállóságukat, éhenhalásra vannak ítélve. Hasonló sors fenyeget más tudományos könyvtárakat is, amelyek nem tartoznak valamilyen tudományos intézményhez. Így pl. a kisebb tartományi könyvtárakat. De hála a tartományok kedvezőbb pénzügyi helyzetének, itt a veszély nem olyan fenyegető.

Döntő jelentősége van annak, hogy a könyvtárosok ragadják magukhoz a kezdeményezést. Nem lenne előnyös megvárni, míg az események áthaladnak rajtuk. A cikk ezután Lübeck példáján mutatja be, hogyan lehet újjászervezni a város könyvtárügyét.

A közművelődési könyvtár affelé fejlődik, hogy igazi public library legyen. Jól kiépített fiókkönyvtár-hálózata, a kölcsönzési számok növekedése, a szakkönyvek részaránya, a technikai felszerelés révén igen jelentős intézménnyé vált. Két megoldandó problémája van: 1. a helyiséghiány és 2. a Városi Tudományos Könyvtárral való versengésből adódó tisztázatlan helyzet.

A Városi Tudományos Könyvtár ugyancsak jelentős intézmény, ami részben annak köszönhető, hogy Lübeck 1937-ig önálló tartomány volt. Egyes területeken (Hansa története, Kelet-Középeurópa, Keleti tengeri térség) gyűjteményei egyedülállóak, zenei gyűjteménye rendkívül gazdag. Gyarapítási hitele, a forgalom, a személyzet egy ilyen nagyságrendű városhoz képest figyelemreméltó. Kiemelendő, hogy bizonyos tudományágakban (jog, népgazdaság, szociológia, politika) az intenzív gyarapodás révén olyan olvasói réteget is ki tud elégíteni, amelyek még városi könyvtárakban hiába kereskednének. Ez a városi könyvtár minden inkább, mint halott. Figyelemreméltó, hogy a szenátus elhárította azt a tervet, hogy a Városi Könyvtárat bocsássák a felállítandó egyetem rendelkezésére (jelenleg csak egy orvosi akadémia van Lübeckben). A város, ha áldozatok árán is, de meg akarja tartani ezt a kulturális kincsét. Az ismertetett problémák azonban itt is fennállnak, mindenek előtt a helyiséghiány. Az épület bővítésére már megszavaztak egy nagyobb összeget. Ebben a helyzetben fejtette ki a cikkíró a városi és a közművelődési könyvtár funkciójára vonatkozó javaslatát. A város illetékes szervei a tervet elfogadták, annak árán is, hogy így lényegesen nagyobb épületbővítési hitelekre lesz szükség. E feltételek elfogadásával vállalta a cikkíró az egyesített könyvtár vezetését.

A cél olyan városi könyvtár létrehozása, amelynek gyarapításában a tudományos könyv áll az első helyen (a tudomány fogalmának lehető legszélesebb értelmében). Mind az állományt, mind az új beszerzéseket a közművelődési könyvtár módszereivel dolgozzák fel és bocsátják a lakosság rendelkezésére. A könyvtár egyuttal a városi hálózat központja lesz, a fiókkönyvtárakat szervezetileg onnan igazgatják. A közművelődési könyvtár teljes állományát bekebelezik az új Városi Könyvtár állományába.

Az új épületrész a Városi Könyvtár mellett épül fel, ott lesz a nagy szabadpolcos állomány és valamennyi szolgálati helyiség. Ez egyebek közt elősegíti, hogy a két személyzet összeforrjon. A szakszerinti feltárásban a közművelődési könyvtár lektorátus rendszere mellett döntöttek, mivel ez jobban megfelel a közönség szükségleteinek. Egyes szakgyűjtemények esetében viszont a szakreferensi rendszer fenntartását tervezik. Törekedni fognak a jövőendő egyetemi könyvtárral (a jelenlegi Orvosakadémiai Könyvtárral) való szoros együttműködésre.

Az első lépéseket a végleges cél eléréséig már most megtették. A nyitvatartási időt valamennyi osztályon 9-19 (szombaton 9-13) órára hosszabbították meg. Mindkét könyvtár olvasójegyet kölcsönösen használhatják az olvasók. A kölcsönzések számát már ezek az intézkedések 50%-kal megemelték.

A helyiséghiányon az új épületrész elkészültéig egy bunker kibérelésével próbálnak segíteni. Ide kerül kb. 70 000 kötet. Egyes állományrészeket pedig (különösen régi újságokat, statisztikai sorozatokat, költségvetési irato-

kat) a gyűjtésükben illetékes regionális, illetve központi szakkönyvtárnak adják ki. A ritkán használt régi állományt előbb-utóbb mindenünnen néhány archiváló könyvtárban kell ugyanis összevonni.

Döntő fontosságu a szabadpolcos kölcsönzés előkészítése. Átmenetileg egy kb. 20 000 kötetes szabadpolcos állományt állítanak fel (a hannoveri Városi Könyvtár rendszere szerint, hogy ne kelljen új szakrendszer kidolgozásával vesztegetni a drága időt). Ebben az átmeneti időben a Városi Könyvtár dolgozói tapasztalatokat gyűjthetnek a szabadpolcos kölcsönzéssel kapcsolatban.

HOZZÁSZÓLÁSOK

A cikkhez 9 város részéről szóltak hozzá. Négy város könyvtárosai helyeslik a fuziót a kétféle típusú könyvtár között (Aachen, Braunschweig, Nürnberg, Worms), öt városéi ellenzik (Augsburg, Frankfurt a. M., Ingolstadt, Schweinfurt, Trier). Érdekes, hogy minden városból egységes állásponttal jelentkeztek, sehol sem fordult elő, hogy a tudományos és a közművelődési könyvtár vezetője mást javasolt volna. Azonban az ellenzők sorában a közművelődési könyvtárosok kevésbé kategorikusak. Az augsburgi Népkönyvtár vezetője pl. úgy fogalmaz, hogy az integráció elkésett, 1956-ban ui. a Népkönyvtár új épületet kapott. Ezt megelőzően lehetett volna a fuzió kérdését felvetni. A schweinfurti Közművelődési Könyvtár vezetője elismeri, hogy a fuzió és a közművelődési könyvtár munkamódszerének átvétele csak előnyére válna a Városi Könyvtárnak, de meglehetősen nagy ellenállásba ütközne. A fuzió a jelenlegi viszonyok között alig képzelhető el. Csak akkor válnék az egész kérdés időszerevé, ha a város végre elhatározná, hogy új könyvtárápületet emel. Az augsburgi Népkönyvtár vezetője bizonyos rezignációval állapítja meg, hogy az egységes intézmény megteremtésének alkalmát elszalasztották. A trieri Közművelődési Könyvtár vezetője viszont ezt szögezte le: Természetesen elképzelhető, hogy a helyzet megváltozásával egyszer még más álláspontra jutnak Trierben.

A fuzió ellenzőinek főbb érvei a következők:

1. A tudományos könyvtárakat egyáltalán nem fenyegeti városainkban az "éhhalál", az elsovadás, amiről Bock beszél (Augsburg, Trier).

2. Mások a két könyvtártípus feladatai. A frankfurti elképzelés és megoldás ez: a tudományos irodalmat a Városi és Egyetemi Könyvtár bocsátja rendelkezésre (a Senckenbergische Bibliothekkal és az Orvosi Főkönyvtárral együttesen), míg a művelődéshez, önképzéshez szükséges ismeretterjesztő, valamint az ifjúság, gyermek- és szépirodalmat a közművelődési könyvtár. Hasonlóképpen jól elhatároltnak tartják a feladatköröket Ingolstadtban. Augsburgban meg egyenesen szétválasztásra került sor az 1953-ig közös intézmény helyén. Az önállósulás az Állami és Városi Könyvtár szerint mindkét könyvtárnak hasznára vált. A városi könyvtár tulajdonképpeni tudományos gyűjtő és feltáró feladataira tudja koncentrálni erejét, a közművelődési könyvtár önállóan fejlődve szintén sokkal hatékonyabban tud működni.

3. A tudományos könyvtár már egyesült egy másik intézménnyel. (A frankfurti Városi Könyvtár az Egyetemi Könyvtárral, Schweinfurtban a városi tudományos könyvtár a levéltárral közös intézmény, Augsburgban pedig Állami és Városi Könyvtár működik.)

4. Igen súlyosan esnek latba egyesek szerint a helyiségi szempontok, a meglévő két külön épület. (Augsburg, Ingolstadt, Scheinfurt, Trier)

5. Az átszervezés jóidőre megbénítaná a könyvtárak működését. Pl. Trier így érvel: a két trieri kommunális könyvtár katalógusainak, szakrendszérének s ezzel összefüggésben a könyvek rendelkezésre bocsátásának eltérő volta miatt a két állomány egyesítése évekig csak a használók terhére történne.

A fuzió mellett érvelők a vitaindító cikk elvi alapján állnak. Bock érveit azonban ujjakkal is kiegészítik. Nürnberg Városi Könyvtára pl. a következőket emeli ki: Nemcsak a funkciók hasonlósága tette sürgőssé a nürnbergi könyvtárügy ujjaszervezését, hanem azok a jövő feladatok is (nem-irodalmi anyag bevonása a könyvtár gyűjtőkörébe, a tájékoztató szolgálat kiépítése, gépi adatfeldolgozás), amelyek a jelenlegi körülmények közt feltétlenül kettős beruházáshoz vezetnek volna. Ugyanez a könyvtár határozottan leszögezi, hogy a régi könyvtártipológia elavult.

Kiegészítő megjegyzések, problémák felvetése és javaslatok is bőven találhatóak a hozzászólásokban. Az aacheni Városi Könyvtár abban nem ért egyet Bock-kal, hogy túl nagy jelentőséget tulajdonít a könyvtárosok kezdeményezésének. Kötelező érvényű irányelvek nélkül nehéz lenne valamit is elérni. Végeredményben csak könyvtári törvény és a szakfelügyelet biztosíthatja a szakszerű tervezést és a terv keresztülvitelét. A nürnbergi hozzászólás részletesen foglalkozik a két épület kérdésével. Ez itt az egyesítést gátló körülményként esett latba, minthogy mindkét könyvtárápületet viszonylag nem régen, 15 évvel ezelőtt építették fel, illetve újjá, s így a város nem szívesen hall új építkezésről. Az elhelyezést a következőképpen oldják meg: A Városi Könyvtár épülete lesz az egyesített könyvtár igazgatási központja, valamennyi szolgálati helyiséggel, ezenkívül az állománynak itt lesz az archiváló raktára. A Közművelődési Könyvtár épülete teljes egészében az olvasószolgálatnak áll rendelkezésére, itt lesz a szabadpolcos kölcsönzés. Vagyis a két épület korántsem akadály. Ugyanez a hozzászólás részletesen ismerteti az egységbe olvasztás folyamatát. A két könyvtár könyvtárosai közt eddig alig volt kapcsolat. Először is meg kell közelebbről ismerkedniük. Időközben kis munkacsoportokat alakítottak, amelyek javaslatot tesznek a fuzióból adódó szakmai problémák megoldására. A lektorátus-rendszer átvétele a Városi Könyvtár dolgozói számára jelent új feladatot, a régi állomány, a Központi Katalógus pedig a közművelődési könyvtárosok számára. Végül az ujjaszervezéssel egyidejűleg megindultak a vizsgálatok és tárgyalások a gépi adatfeldolgozásnak a kölcsönzési nyitvatartásban és katalóguskészítésben való alkalmazására. Remélhetőleg már 1973-ban megkezdődhet a gépi adatfeldolgozás. Braunschweig arra hívja fel a figyelmet, hogy átmeneti megoldásként szöbajöhet a "perszonálunió", vagyis a közös igazgató.

Meg kell végül jegyeznünk, hogy az egyesítést ellenző könyvtárak is erőteljesen hangsúlyozzák a kooperáció szükségét (Frankfurt, Trier). Schweinfurt viszont csak barátságos toleranciáról ír.